

УДК 378.011.3-057.4:37.064.2

КОМУНІКАТИВНА ПОВЕДІНКА ЛЕКТОРА У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Тетяна Король

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Грушевського, 4, Львів, 79005, Україна*

Розглянуто комунікативну поведінку лектора у сучасній вищій школі. Наведено головні вимоги до організації навчального процесу на лекції, застосування вербальних та невербальних засобів комунікації. Суть проблеми висвітлено на підставі аналізу літературних джерел, сформульовано власне бачення важливості ефективної взаємодії лектора зі студентською аудиторією.

Ключові слова: лектор, студент, комунікативна поведінка, навчальний процес.

Постановка проблеми. Педагогічна практика вищих навчальних закладів щоденно ставить викладачів перед необхідністю вирішення низки методичних питань з метою якісної організації навчального процесу, що вимагає певної системи професійних психолого-педагогічних та методичних знань, умінь і навичок. Великі обсяги інформаційно-насиченого та складного навчального матеріалу набагато ефективніше сприймаються студентом, якщо вони є емоційно забарвленими, з високим рівнем мотивації та пізнавальної зацікавленості актуальністю і значимістю теми. Тому комунікативна складова у педагогічній діяльності викладача сучасної вищої школи має важливе значення для вискоелективної підготовки майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання “Якою бути сучасній лекції?” неодноразово порушували викладачі вищої школи, воно висвітлене у публікаціях Т. Пічугіної (2009), С. Костогриз та ін. (2009), О. Семенов. (2011), Ю. Караван та ін. (2012) тощо. Успішному досягненню поставлених педагогічних цілей на лекції значною мірою сприяє комунікативна поведінка викладача, яка є невід’ємною складовою його професіоналізму. Цьому питанню присвячені праці Г. Беленької (2001), Н. Бутенко (2005), К. Касярум (2013), А. Москвіної, Ю. Федотової (2013), Л. Козак (2013) та ін.

Академічну лекцію у вищих навчальних закладах читають відповідно до головних вимог, що передбачає системне, послідовне викладення навчального матеріалу з певної дисципліни. Класична лекція характеризується науковістю і логічністю повідомлень, єдністю думки і змісту, аргументованістю фактів та їх взаємозв’язком з теорією і водночас відображає індивідуальний стиль читання лектора. Залежно від особистісних рис викладача лекція може бути прочитана консервативно, монотонно або ж,

навпаки, цікаво, проблемно, взяттям до уваги сучасних тенденцій, концепцій, ідей.

Ставимо за *мету* проаналізувати роль комунікативної поведінки лектора у сучасних умовах професійної підготовки студентів.

Виклад основного матеріалу. Сучасні педагогічні технології відповідають вимогам освітнього стандарту й забезпечують досягнення високого (задовільного) рівня засвоєння навчального матеріалу. Проте підхід до організації і ведення лекції, як складової освітнього процесу, часто потребує оновлення з метою покращення педагогічної ефективності навчальної діяльності. Про продуктивність лекції насамперед судять за задоволеністю сукупними результатами і викладача, і студентів. Необхідний педагогічний вплив на студентів має лектор, діяльність якого ґрунтується не лише на досконалому володінні матеріалом, а й на умінні його донести слухачам. Тому важливе, часто недооцінене, значення мають особливості комунікативної поведінки лектора: культура, виразність, оптимальний темп та лексичне розмаїття мовлення, володіння голосом, упорядкованість і послідовність викладення думок, відповідна інтонація, жестикуляція, міміка, вдало використані логічні й психологічні паузи, правильно розставлені логічні наголоси тощо. Якщо на практичних чи лабораторних заняттях взаємозв'язок викладача і студента будується як діалог або, за необхідності, у процесі вироблення умінь та навичок, як полілог, то лекція передбачає односпрямоване (монологічне) викладення матеріалу лектором. Концентрування уваги аудиторії на особі лектора, активне сприйняття студентами матеріалу упродовж усього лекційного заняття передусім залежать від володіння викладачем сучасним арсеналом форм, методів і засобів навчання, уміння здійснити відбір матеріалу, структурувати його та подати студентам у доступній, але не спрощеній, примітивізованій формі. Для досягнення навчальних цілей заняття лектору необхідно створити оптимальні навчально-методичні умови, за необхідності змоделювати професійну ситуацію, що значною мірою залежить від його комунікативної поведінки. Безперечно, особливість педагогічного стилю проведення лекцій залежить від специфіки навчальної дисципліни, традицій, що склалися у колективі навчаючої кафедри, та індивідуальних професійних рис викладача. Важливим також є тип (вид) лекції, залежно від якого формулюються навчальна, розвивальна і виховна цілі заняття, а для їх досягнення добираються відповідні форми, методи та засоби навчання.

Кожна лекція потребує попередньої підготовки, планування організації роботи на її підготовчому, основному і завершальному етапах. Для успішного досягнення цілей лекційного заняття викладач насамперед має визначити актуальність теми, охарактеризувати її професійну значимість і створити позитивну мотивацію щодо її вивчення. З цією метою необхідно підібрати

переконливі дані, які свідчать про роль і місце матеріалу теми у майбутній професійній діяльності, системі загальнолюдських цінностей тощо. У жодному випадку це не повинно бути декларування абстрактних ідей та штучне нав'язування інформації. Навчальна інформація має логічно впливати з теми лекції та органічно вписуватися у її зміст [7]. Завдання лектора – психологічно доступно її подати. Завдяки багатій та різноманітній фаховій мові викладач спонукає студентів до спільного пошуку шляхів вирішення сформульованої проблеми. Кожен лектор постійно має працювати над оновленням засобів спілкування. Навіть у найдосвідченішого лектора не повинна бути перебільшена віра у силу свого знання та читання лекцій менторським тоном. Так само початківцеві не варто перенасичувати лекцію великою кількістю понять і термінів, складних і малозрозумілих речень, а запитання студентів залишати на самостійне вивчення або ж переадресувати іншому фахівцеві через страх, спричинений некомпетентністю у деяких питаннях. Лише досвід і активний творчий пошук та намагання бути у курсі наукових досягнень у відповідній галузі допоможуть уникнути цих професійних проблем.

Викладачі, які тривалий час читають лекції, зазвичай володіють більшою комунікативною компетентністю. Хоча часто саме молоді педагоги досягають більшої ефективності у спілкуванні, ніж їхні старші колеги, оскільки швидко і вправно набувають комунікативного досвіду. Цьому сприяють тематичні навчально-методичні семінари на кафедрах.

Складовою педагогічної майстерності і комунікативної поведінки викладача є його мовлення [2]. Це інструмент професійної діяльності педагога, за допомогою якого можна розв'язати різні педагогічні завдання: створити щире середовище спілкування в аудиторії, налагодити контакт зі студентами, зробити складну тему заняття цікавою, а процесу її вивчення надати особливу емоцію пізнання.

Для лектора важливим є вміння вдало використовувати як вербальні, так і цілу низку невербальних засобів комунікації, наприклад, погляд, міміка, жести, володіння інтонацією, які доповнюють, збагачують, індивідуалізують його мову [2; 6]. Лектор має легко відчувати і реагувати на настрої, які панують в аудиторії. Адже невербальний зв'язок є двостороннім, своєю мімікою і поглядом студент виражає ставлення до почутої інформації, атмосфери в аудиторії загалом. Важливим є вміння лектора розпізнати ці сигнали, не проігнорувати їх, а невимушено виправити ситуацію, яка склалася, чи, навпаки, підбадьорити студентів, похвалити їхню роботу. Успішно побудований процес навчання не лише збагачує студентів знаннями, а й об'єктивно стимулює розвиток системи професійно-значимих рис особистості, таких як відповідальність, толерантність, комунікабельність, вміння мобільно діяти у різних, зокрема екстремальних, професійних

ситуаціях. Педагог, який майстерно володіє мистецтвом спілкування, своєю поведінкою і педагогічною діяльністю сприяє формуванню у студентів культури мислення (самостійності, самокритичності, глибини, гнучкості, оперативності, відкритості), культури мовлення (правильності, виразності, ясності, точності, образності, стислості, доцільності, доречності), культури поведінки (ввічливості, тактовності, коректності, точності, розкутості), культури спілкування (поваги до співрозмовника через вивчення його інтересів, управління поведінкою слухачів, згуртування однодумців, відповідальності за мовленнєвий вчинок) [4].

Педагогічна майстерність лектора полягає у налагодженні з аудиторією таких взаємовідносин [1], щоб не лише викладач подав, а студент отримав блок інформації, а зусилля та дії викладача активно сприймалися і усвідомлювалися студентом. У цьому легко можна переконатися за допомогою налагодження зворотного зв'язку. Жорсткі часові межі лекції не завжди сприяють обговоренню конкретного питання, проте активну пізнавальну діяльність студента можна стимулювати запитанням, яке б спонукало до пошуку відповіді стосовно щойно прослуханого матеріалу або ж актуалізувати раніше засвоєні знання з цієї чи інших вивчених дисциплін. Міждисциплінарна інтеграція вирішує завдання органічного злиття нової теми з попередніми та наступними, визначення логічних зв'язків між різноманітними дисциплінами і об'єднання їх в єдину систему [7]. Важливим також є вдале планування внутрішньопредметних зв'язків, що передбачають інтеграцію теми, яку вивчають, з попередніми і наступними темами певної дисципліни. Застосування такого підходу створить позитивну атмосферу в аудиторії для колективного (чи індивідуального) творчого пошуку, що на певному етапі переконливо свідчитиме про необхідність глибокого теоретичного засвоєння матеріалу, викличе зацікавленість, прагнення студента до саморозвитку і самовдосконалення та забезпечить рівень зростання довіри до викладача, а у перспективі – дасть змогу сформувати фахівця, здатного комплексно вирішувати професійні завдання та проблеми.

Стрімке зростання обсягів наукової інформації веде до перевантаження навчальних програм у наслідок виникнення нових розділів у традиційних дисциплінах, поглиблення змісту окремих тем чи питань. За цих умов завданням лектора є також навчити студентів прийомам опрацювання великих обсягів інформації. Продумано відібраний і структурований викладачем навчальний матеріал за темою лекції сприяє ефективнішому засвоєнню інформації.

Традиційно на лекціях викладачі використовують структурно-логічні схеми як готовий наочний демонстраційний матеріал. Така схема є скороченим інформаційно-насиченим графічним відображенням змісту теми. Викладач використовує її або на основному етапі під час висвітлення пунктів

плану лекції, або на завершальному етапі під час узагальнення матеріалу та підведення підсумків. Така структурно-логічна схема слугує основою для деталізованого відтворення лектором змісту, а застосування медіазасобів дає змогу залучити у процес сприйняття різні сенсорні системи студентів та стимулювати різні види запам'ятовування [8]. Важливо уникати одноманітності мовлення, інтонаційно, із застосуванням логічних наголосів виділяти найважливіші теоретичні положення та супроводжувати їх вдало наведеними прикладами або запитаннями для роздумів. Саме структурно-логічна схема і запам'ятовується студентом як ядро теми, яке за необхідності відтворення може конкретизуватися і навіть доповнюватися з використанням довідкових матеріалів. Проте викладач може спонукати студентів самостійно структурувати зміст теми, логічно проаналізувати матеріал та виділити стрижневу інформацію, ключові поняття, які лаконічно і надійно фіксуватимуться у їхній пам'яті [5]. У словах, інтонації, поведінці лектора має простежуватися заохочення студентів здобувати інформацію, здійснювати її аналіз, упорядковувати свої думки у правильному напрямі, поглиблювати знання та набувати досвіду. У цьому випадку комунікативна поведінка педагога спрямована на взаємодію з аудиторією, організовану на засадах співпраці, поваги до студентів та їхньої ініціативи. За допомогою різних засобів спілкування викладач повинен активізувати раціональну, емоційну та вольову сферу діяльності студентів з метою усвідомленого пізнання фактів та конструювання знань, а не лише формалізованого запам'ятовування значних обсягів інформації. За такого підходу до організації навчально-виховного процесу на лекції викладач робить акцент на пробудженні активності та ініціативності студента, а студент, відповідно виконує роль активного слухача [3; 5]. У пам'яті студентів залишаються не лише пізнавальна інформація, нові наукові факти, почуті на лекції, але й та специфічна атмосфера, настрій, яким супроводжувалася їхня співпраця з викладачем на лекційному занятті. Тому ерудованість і досконале знання матеріалу, доповнені особливостями мовлення викладача, виразністю, переконливістю і коректністю його поведінки, створюють сприятливі умови для інтелектуального і соціального розвитку кожного студента.

Висновки. Завдання вищої школи – сформувати кваліфікованого фахівця, конкурентоспроможного на ринку праці, здатного до компетентної і ефективної діяльності за своєю спеціальністю. Для цього у ВНЗ має бути створене сприятливе не лише інформаційне, а й розвивальне середовище, яке б дало можливість студентові як здобувати знання і відтворювати отриману інформацію, так і уміти її логічно опрацьовувати, мати власні судження, володіти достатньою аргументацією думок, а також високою культурою поведінки в цілому і мовлення зокрема. Тому лектор, який демонструє високу

професійно-педагогічну культуру, сприяє гармонійному розвитку інтелектуальних і моральних рис майбутнього фахівця.

1. *Беленька Г. В.* Суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладача та студентів в ході вузівської лекції / Г. В. Беленька // *Наук. вісн. Чернівець. ун-ту. Педагогіка та психологія.* – 2001. – Вип. 122. – С.18–21.
2. *Бутенко Н. Ю.* Комунікативна майстерність викладача / Н. Ю. Бутенко – К. : КНЕУ. – 2005. – 336 с.
3. *Гончар О. В.* Новітні технології суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників навчального процесу вищої школи / О. В. Гончар // *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання та спорту.* – 2012. – № 3. – С. 40–44.
4. *Дубовик С. Г.* Мовний етикет у професійній культурі педагога / С.Г. Дубовик // *Вісн. психології і педагогіки [Електронний ресурс]* : зб. наук. пр. 2010. – Вип. 4.
5. *Караван Ю. В.* Нетрадиційні форми лекції у вищій школі / Ю. В. Караван, А. О. Саницька, М. С. Ташак // *Інноваційний потенціал української науки – XXI сторіччя* : зб. ст. – 2012. – С.11–19.
6. *Касярум К. В.* Комунікативна компетентність викладача вищої школи / К. В. Касярум. // *Наукова скарбниця освіти Донеччини.* – 2013. – № 2 (15). – С. 24–27.
7. *Мілерян В. Є.* Методичні основи підготовки та проведення навчальних занять в медичних вузах / В. Є. Мілерян. – К., 2006. – 80 с.
8. *Робак В.* До питання про розвиток медіапедагогіки у Німеччині / В. Робак // *Другий український педагогічний конгрес* : зб. матеріалів конгресу. – Львів, 2006. – С. 275–287.

**COMMUNICATIVE BEHAVIOR OF THE LECTURER
AT HIGHER SCHOOL****Tetyana Korol***Ivan Franko National University of Lviv
Hrushevsky Str., 4, UA-79005, Lviv, Ukraine*

The article is devoted to the problem of communicative behavior of a lecturer in modern higher education. The author of the article considers main requirements to the education process and the use of verbal and non-verbal communication at the lecture. She highlights the problem through the analysis of related literature and formulates her own vision of the importance of effective interaction between the lecturer and the student audience.

Key words: lecturer, student, communicative behavior, education process.

**КОММУНИКАТИВНОЕ ПОВЕДЕНИЕ ЛЕКТОРА
В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ****Татьяна Король***Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Грушевского, 4, 79005, Львов, Украина*

Статья посвящена проблеме коммуникативного поведения лектора в современной высшей школе. Приведены основные требования к организации учебного процесса на лекции, использования вербальных и невербальных средств коммуникации. Автор освещает суть проблемы сквозь анализ литературных источников и формулирует собственное видение важности эффективного взаимодействия лектора со студенческой аудиторией.

Ключевые слова: лектор, студент, коммуникативное поведение, учебный процесс.

Стаття надійшла до редколегії 17.09.2013

Прийнята до друку 07.10.2013